

Bayburt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi /
Journal of Divinity Faculty of Bayburt University
e-ISSN 2630-595X
Sayı: 16 2022/2 - Aralık

KUR'ÂN TEFSİRİNDE ŞÂZ YORUMLARIN HÜKMÜ
The Ruling of Shaz Interpretations in Tafsir of The Qur'an

Cengiz İDER

Dr., Diyanet İşleri Başkanlığı, Tatvan İlçe Müftülüğü, Din Hizmetleri
Uzmanı.

Bitlis / Türkiye

*Dr., Presidency of Religious Affairs, Tatvan District Mufti, Religios Services
Specialist.*

Bitlis / Turkey

cengizider13@hotmail.com

ORCID ID: 0000-0001-9586-647X

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Date Received: 28 Eylül / 28 September 2022

Kabul Tarihi / Date Accepted: 15 Kasım / 15 November 2022

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Aralık / December

Atıf / Citation: Cengiz İder, "Kur'ân Tefsirinde Şâz Yorumların Hükmü",
Bayburt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 16 (Kış 2022): 26-36

DOI: 10.47098/bayburt-ilahiyat.1181216

Öz

Allah Teâlâ'nın âyet-i kerimelerde kast ettiği anlama ulaşmak için takip edilen metodolojinin esaslarının doğru ve tutarlı olması önemlidir. Bu konuda müfessirlerin temel esaslarda ittifak etmesinin de doğru sonuca ulaşmada önemli bir rolü bulunmaktadır. Çalışmada tefsir yönteminde bu çoğunluğun tercihinden ayrılıp şâz yorum yapanlar hakkında nasıl bir tutum sergilenmesi gerektiğine dikkat çekilmektedir. Geçmişten günümüze âyetler üzerine farklı yorumlar yapılmaktadır. Genel olarak çoğunluk tarafından ifade edilen anlamın dışına çıkıp farklı bir yorum yapmak şâz kabul edilmektedir. Cumhurdan ayrılıp bir görüşte tek kalmak, görüşün sahih ve kabulden uzak olmasına sebep olmaktadır. Şâz yorum Ehl-i Sünnet, Mu'tezile, Şiâ ve farklı mezhep ve ideoloji sahibi müfessirler tarafından âyetlerin tefsirinde zaman zaman karşımıza çıkmaktadır. Genel olarak müfessirlerin çoğunluğu bu gibi görüşlerin kabul edilmediğini beyan etmektedir. Yapılan bu şâz yorumların sebepleri arasında şahsi veya grup olarak emellerine ulaşma, aşırılık, mezhebî ve müfessirin bireysel ideolojisinden ayrılmama vs. gösterilmektedir. Kur'ân âyetleri üzerine yapılan tefsir, te'vil ve yorumların Arap dil kaideleri ve tefsir usûl kaidelerine uygun olması gerekmektedir. Aksi durumda âyetlerin asıl manasına ulaşmada ileri sürülen görüşler isabet etmeyecektir. Çalışmada âyetin zâhir anlamına muhalif yorumların çoğu kere âyetlerin mana ve maksadıyla uyuşmadığına dikkat çekilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kur'ân, Tefsir, Şâz, Yorum, Mezhep.

Abstract

It is crucial that the methodology followed is correct in order to reach the meaning of Allah's verses. The consensus of commentators on this issue also plays an important role in reaching the right conclusion. In the study, attention is drawn to the judgment of those who leave this alliance and make shaz comments in the tafsir method. Different interpretations are made on the verses from past to present. It is considered shameful to go beyond the meaning agreed by the commentators and make a different interpretation. Leaving the people and staying alone in an opinion causes the opinion to be authentic and far from being accepted. Shaz interpretation appears from time to time in the interpretation of verses by Ahl as-sunnat, Mu'tazila, Shia and commentators with different sects and ideologies. Ulama unanimously declare that such views are not accepted. Therefore, in the interpretation of the Qur'an, it is necessary to pay attention to these shaz interpretations and stay away. Among the reasons for these shaz interpretations, reaching their

bad goals, extremism, sect, and the individual ideology of the commentator can be shown as the reason. The tafsir, ta'wil, and interpretations made on the verses of the Qur'an must be in accordance with the rules of Arabic language and tafsir. Otherwise, it should be taken into the consideration that the views put forward in reaching the real meaning of the verses will not be accepted. The preference of the famous view over these shaz interpretations is one of the issues on which the scholars agree. In the study, it has been pointed out that these and similar views, which are against the apparent meaning of the verse, are not accepted by the ulama.

Keywords: Qur'an, Tafsir, Shaz, Interpretation, Sect.

Giriş

İslam bilginlerinin çoğunluğuna göre nasslardan hüküm çıkarmada esas olan, te'vile gitmemektir. Herhangi bir delil bulunmadıkça nassların zahir olan anlamından batını bir anlama geçmek caiz değildir.¹ Ehl-i Sünnet anlayışında Kur'ân'ın doğru anlaşılmasının engellerinden birisi, şâz olan tefsir, te'vil ve yorumlardır. Geçmişten günümüze müfessirlerin çoğu âyetlerin lafzı, manası, iniş sebebi ve maksadıyla bağdaşmayan şâz yorumları tefsirlerinde az-çok zikretmişlerdir. Şâz kelimesi lügat kitaplarında cumhurdan ayrılıp tek başına kalan,² az ve çokluğuna bakılmaksızın kıyasa muhalif olan şeyler için kullanılmaktadır.³ İstilah olarak da buna yakın bir anlam verilmekte, 'kabul edilmekle birlikte evla olana muhalif olan şeylere' denilmektedir.⁴ Tefsir ilminde ise bir müfessirin Kur'ân-ı Kerim'deki herhangi bir âyette açık bir delil olmaksızın çoğunluk tarafından yapılan tefsire muhalefet etmesi kastedilmektedir. Yapılan bu muhalefetin kıraat, irâb ve lügat gibi alanlarda olması bir şey değiştirmemektedir.⁵ Yapılan tefsir müfessirlerin geneline muhalif olduğundan kabul görmemekte ve şâz olarak

¹ Muhsin Demirci, *Kur'ân ve Yorum* (İstanbul: M.Ü.İ.V. Yay., 2014), 304.

² Ebû Abdillâh Zeynuddin Muhammed b. Ebî Bekr b. Abdilkâdir er-Razî, *Muhtârû's-sihâh* (Beirut: el-Mektebetü'l-Asriyye, 1999), 1/163.

³ Ali b. Muhammed Seyit Şerif el-Cürcânî, *Mu'cemû't-ta'rifât* (Kahire: Dâru'l-Fâdile, 2004), 106; Mustafa İbrahim vd., *el-Mu'cemû'l-vasît* (b.y.: Daru'd-Da'Ve, ts.), 1/476.

⁴ Zeynüddin Muhammed Abdürraûf b. Tâcil'ârifin el-Münâvî, *el-Yevâkî't ve'd-dürrer şerh Şerhi Nuhbeti'l-fiker*, ed. Ebû Abdillâh Rabî' b. Muhammed es-Su'ûdî (Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, ts), 1/283.

⁵ Tâhir Mahmûd Muhammed Yakûb, *Esbâbû'l-hatâi fi't-tefsîr* (S.Arabistan: Dâru İbnu'l-Cevzî, 2005), 541; ed-Dehşî Abdurrahmân b. Salih b. Süleymân, *el-Akvâlu's-şâzzeti fi't-tefsîr* (Britanya: el-Mecelle'tü'l-Hikmeti, 2004), 24.

değerlendirilmektedir.⁶ Kur'ân tefsirinde şâz yorumların fırka-mezhep veya şahıs tarafından yapılmış olmasının hiçbir önemi bulunmamaktadır. Muteber tefsir yollarına muhalif olması, mezhebî bir görüşe dayanarak tefsir yapılması veya çoğunluğun üzerinde ittifak ettiği bir mana dışına çıkması görüşü şâz yapmaktadır.⁷ Dolayısıyla şâz yorumlardan kaçınılmalı, aksi takdirde Allah Teâlâ'nın âyet-i kerimeden kastettiği anlamın dışına çıkmış olacak ve ilahî maksadın hâsıl olmasına faydadan çok zarar verecektir. Kur'ân-ı Kerim keyfi, mezhebî veya bir ideolojiyi desteklemek için gönderilmediği gibi yapılan tefsirin de Arap dil kaideleri ve tefsir usulü kaidelerine uygun olması gerekmektedir.⁸

1. Konu Hakkında Görüşler

Ehl-i Sünnet müfessirleri şâz olan yorumlardan uzak durulması gerektiğine dair uyarılar yapmışlardır. İlk dikkat çekenlerden biri Taberî'dir (ö. 310/923). O 'Allah Teâlâ'nın kelamı Kur'ân-ı Kerim, mana ve açıklamaları şâz olan cümlelere ihtiyacı bulunmamaktadır. Şâz kelam dışında sahih ve zahir olan cümlelerle ifade edilebilmektedir.'⁹ demektedir. Taberî başka bir yerde de 'Söz manası insanlar tarafından bilinene yönelir.'¹⁰ şeklinde bir açıklama yapmaktadır. İbn Cüzey (ö. 742/1340) meseleye olumlu tarafından dikkat çekmiş ve Kur'ân tefsirinde tercih edilecek görüş hakkında 'Cumhur ve müfessirlerin ekserisi tarafından dile getirilen görüş tercih edilmeli'¹¹ demiştir. Zerkeşi (ö. 794/1392) ise 'Kur'ân Kureyş'in fasih lügatiyle indirilmiş. Şâz irâb ve lügatlerden sakınılmalı'¹² sözüyle meselenin daha çok dil boyutuna bakmıştır. İbnü'l-Vezîr (ö. 840/1436) de 'meşhur ve maruf olan, şâz olanın, takdim edilmesi'¹³ gerektiğinde ısrar etmektedir. Son örneğimiz İbn Hacer el-Askalânî'dir (ö. 852/1449). O'na göre 'meşhur görüşe muhalif olan

⁶ Hüseyin b. Ali b. Hüseyin el-Harebî, *Kavâidü't-tercih 'inde'l-müfessirîn* (Riyâd: Darü'l-Kâsım, 1996), 288.

⁷ Abdurrahmân b. Salih b. Süleymân, *el-Akvâlu'ş-şâzzeti fi't-tefsîr*, 24.

⁸ Tullab el-Hasan, *el-Menhecû't-tefsiriyye 'inde el-'Allâmeti'l-Heyderî* (İran: Dâru Furâkid, 2010), 49-50.

⁹ Muhammed b. Cerir b. Yezid b. Kesir b. Galib el-Amalî Ebu Cafer et-Taberî, *Tefsir et-Taberî câmi'û'l-beyân 'an te'vil'l-Kur'ân*, ed. Muhammed Şakir Ahmet (b.y.: Muessesetu'r-Risale, 2000), 7/100.

¹⁰ et-Taberî, *Tefsir et-Taberî câmi'û'l-beyân 'an te'vil'l-Kur'ân*, 7/509.

¹¹ Ebü'l-Kâsım Muhammed b. Ahmed b. Muhammed el-Kelbî İbn Cüzey, *et-Teshîl li-'ulûmi't-tenzîl* (Beyrut: Daru'l-Kutûbi'l-İlmiyye, 1995), 1/13.

¹² Bedreddin Muhammed ez-Zerkeşi, *el-Burhân fi 'ulûmi'l-Kur'ân*, thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim (Kahire: Dâru't-Turâs, 1984), 1/304.

¹³ Ebû Abdillâh İzzüddîn Muhammed b. İbrahim b. Ali el-Yemânî İbnü'l-Vezîr, *İsârü'l-hak 'ale'l-halk fi reddi'l-hilâfât 'ala mezâhibi'l-hak min usû li't-tevhid* (Beyrut: Daru Kutûbi'l-İlmiyye, 1983), 154.

şâz bir hüküm delil olarak kullanılmaz.¹⁴ Ehl-i Sünnet âlimlerinin çoğunluğu açık bir delil bulunmadan âyetlerin tefsirinde farklı bir yorum yapmanın yerinde olmadığını belirtmektedir.

2. Çoğunluğun Görüşünün Tercih Edilmesi

Hadis-i şerifte Peygamber (sav) تَسَأَلُهُ إِلَى أَبِي بَكْرٍ الصِّدِّيقِ، مَا لَكَ فِي كِتَابِ اللَّهِ تَعَالَى شَيْءٌ، وَمَا عَلِمْتُ لَكَ فِي سُنَّةِ نَبِيِّ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ شَيْئًا، فَأَرْجِعِي حَتَّى أَسْأَلَ النَّاسَ، فَسَأَلَ النَّاسَ، فَقَالَ الْمُغْبِرَةُ بِنْتُ شُعْبَةَ، «حَضَرْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَعْطَاهَا السُّدُسَ»، فَقَالَ أَبُو بَكْرٍ: هَلْ مَعَكَ عَيْرُكَ؟ فَقَامَ مُحَمَّدٌ بْنُ مَسْلَمَةَ، فَقَالَ: مِثْلُ مَا قَالَ الْمُغْبِرَةُ بِنْتُ شُعْبَةَ أَنْفَدَهُ لَهَا أَبُو بَكْرٍ. Yaşlı bir kadın Ebû Bekir'e gelerek mirastan kendisine düşecek olan payı sormuş. Hz. Ebû Bekir 'Bu konuda Allah'ın kitabında bir hüküm yok. Allah'ın Peygamberi'nin sünnetinde de bununla ilgili bir şey bilmiyorum. Bekle bir sahabeye sorayım konu hakkında bir bildikleri var mı?' Bunun üzerine Muğîre b. Şu'be 'Ben Resûlullah (sav) yaşlı bir nineye altıda bir mirastan pay verdiğinde yanında buldum.' Bunun üzerine Hz. Ebû Bekir bu hadisi rivayet eden Muğîre'ye 'Senin yanında başka kimse var mıydı?' O da 'Evet Muhammed b. Mesleme de oradaydı.' Hz. Ebû Bekir bu konuyu ona da sorup aynı cevabı aldıktan sonra o yaşlı kadına da aynı hükmü uygulamış.¹⁵ Bu hadis-i şerif aynı görüşün birden fazla kişi tarafından dile getirilmesinin sahabe nezdinde de önemli bir yerinin olduğunu ve görüşün tercih edilmesinde etkili bir rolünün bulunduğunu bize göstermektedir.

3. Şâz Yorumlar

Müfessirlerin yaptıkları tefsir ve te'villerde şâz yorumlara rastlamak mümkündür. Örneğin Taberî *وَمِنْ وَرَاءِ إِسْحَاقَ يَعْقُوبَ وَأَمْرًا لَهُ قَائِمَةٌ فَضَحِكَتْ فَبَشَّرْنَاَهَا بِإِسْحَاقَ وَمِنْ وَرَاءِ إِسْحَاقَ يَعْقُوبَ* "Ellerini yemeğe uzatmadıklarını görünce, onları yadırgadı ve onlardan dolayı içinde bir korku duydu. Dediler ki: Korkma, çünkü biz Lût kavmine gönderildik."¹⁶ âyetin tefsirinde Ebû'l-Haccâc Mücâhid b. Cebr el-Mekkî'den (ö. 103/721) gelen bir rivayette ضَحِكَ kelimesinin adet görme anlamında kullanıldığını söylemektedir. Basrîler'den bir grubun da Hicaz ehlinin de bu anlamda kullandığını nakletmektedir.¹⁷ Zeccâc (ö. 311/923) ضَحِكَ kelimesini

¹⁴ Ahmet b. Ali Ebu'l-Fadl el-Askalânî İbn Hacer el-Askalânî, *Fethu'l-bârî şerh sahîhi'l-buhârî* (Beyrut: Daru'l-Ma'rifet, 1959), 3/583.

¹⁵ Süleyman b. el-'Aş'es b. İshak b. Beşir b. Şeddâd b. Amr el-Ezderî es'-Sicistanî Ebû Davut, *Sünen Ebû Davut*, thk. Muhammed Muhyiddin Abdulhamit (Beyrut: el-Mektebetu'l-Asriyye, ts.), "Kitabu'l-Ferâid", Bab 5, no: 2984.

¹⁶ Halil Altuntaş - Muzaffer Şahin, *Kur'an-ı Kerim Meâli çev.* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2011), Hud, 9/71.

¹⁷ et-Taberî, *Tefsir et-Taberî câmi'ü'l-beyân 'an te'vil'l-Kur'ân*, 15/392.

adet görme anlamında kullananların bir delilinin bulunmadığını ifade etmektedir. ¹⁸ Nehhâs (ö. 338/950) da ضَجَّكَ kelimesini bu anlamda kullanılmasının bilinmediğini ve sahih olmadığını söylemektedir. ¹⁹ Âyetin bu anlamda tefsir edilmesi sahih değildir. ²⁰ Çoğunluk tarafından yapılan yoruma muhalif bu yorumun tefsir ilminde makul karşılanmadığını belirtmek gerekir.

Başka bir örnek verecek olursak أَفَلَا يَنْظُرُونَ إِلَى الْإِبِلِ كَيْفَ خُلِقَتْ حُلُقُوتًا *“Deveye bakmıyorlar mı, nasıl yaratılmıştır!”*²¹ âyetidir. Ebu'l-Hayyân âyetin tefsirinde Ebû'l-Abbas Müberred'in "ibil" kelimesinin burada bulut anlamında olduğunu söylediğini nakletmektedir. ²² Âyetin bu anlama hamledilmesi zahir olan anlamın terk edilmesi anlamına gelmektedir. ²³ Burada müfessirlerin çoğu tarafından dile getirilen ve "ibil" kelimesinin malum olan hayvan anlamında kullanılmasından ²⁴ farklı olan görüşü kabul görmemiştir.

Diğer bir örnekte Bakara Sûresinde وَقَدْ عَلِمْتُمُ الَّذِينَ اعْتَدَوْا مِنْكُمْ فِي السَّبْتِ فِي السَّبْتِ *“İçinizden cumartesi günü azgınlık edenleri elbette biliyorsunuz. Onlara “Aşağılık birer maymun olunuz” dedik.”* ²⁵ ve A'raf sûresindeki فَلَمَّا عَتَوْا عَنْ مَا نُهُوا عَنْهُ قُلْنَا لَهُمْ كُونُوا قِرَدَةً خَاسِئِينَ *“Kendilerine edilen yasakları aşınca, onlara: “Aşağılık birer maymun olun” dedik.”* ²⁶ âyetinde buyrulmaktadır. Âyet-i kerimelerde geçen ve azgınlık edenlerin maymuna dönüşmeleri hakkında Katâde b. Diâme (ö. 117/735) gençlerin maymuna, ihtiyarların da domuza dönüştüğünü belirtmektedir. ²⁷ Müfessirlerin çoğu burada azgınlık yapanların şekilsel olarak maymuna dönüştüğünü bildirmektedir. ²⁸ Sahabe, Tâbiîn ve Ehl-i Sünnet âlimleri çoğunlukla buradaki

¹⁸ Ebû İshâk İbrâhim b. es-Serî b. Sehl ez-Zeccâc, *Me'âni'l-Kur'ân ve i'râbüh* (Beirut: Alemu'l-Kutüb, 1988), 3/62.

¹⁹ Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed b. İsmail el-Murâdî Nehhâs, *Me'âni'l-Kur'ân* (S. Arabistan: et-Turâsî'l-İslâmî, 1988), 3/359.

²⁰ Abdurrahmân b. Salih b. Süleymân, *el-Akvâlu's-şâzzeti fi't-tefsir*, 139.

²¹ Altuntaş - Şahin, *Kur'an-ı Kerim Meâli çev.*, Çaşıye, 88/17.

²² Muhammed b. Yusuf Ebû Hayyân el-Endelüsî, *el-Bahrü'l-Muhît* (Beirut: Daru Kutûbi'l-İlmiyye, 1993), 8/459.

²³ Abdurrahmân b. Salih b. Süleymân, *el-Akvâlu's-şâzzeti fi't-tefsir*, 145.

²⁴ Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin er-Razî Ebû Abdillâh, *Mefatihü'l-gayb et-tefsiru'l-kebir* (Beirut: Daru İhyai't-Turasi'l-'Arabî, 1999), 31/144; Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmet b. Ebî Bekr b. Refah el-Ensârî el-Kurtûbî, *Tefsirü'l-Kurtûbî* (Kahire: Dârü'l-Kutûbi'l- Mısıriyye, 1964), 20/34; Nasirüddîn Ebu Said Abdillâh b. Ömer el-Beyzâvî, *Envârü't-tenzil ve esrârü't-te'vil* (Beirut: Daru İhyai't-Turasi'l-'Arabî, 1997), 5/308.

²⁵ Bakara, 2/65

²⁶ A'raf, 7/166

²⁷ el-Kurtûbî, *Tefsirü'l-Kurtûbî*, 1/440.

²⁸ er-Razî Ebû Abdillâh, *Mefatihü'l-gayb et-tefsiru'l-kebir*, 3/541; Ebû'l-Kâsım Cârullâh Mahmûd b. Ömer b. Ahmed ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf 'an hakâ'iki gavâmizi't-tenzil ve 'uyûni'l-ekâvil fi vücûhi't-*

değişimin manevi olmadığını gerçekten maymuna dönüştüklerini belirtmektedir.²⁹ Mücâhid ise bu âyet-i kerimenin tefsirinde şaz bir yorum yaparak³⁰ maymuna dönüşmediklerini كَمَثَلِ الْحِمَارِ يَحْمِلُ أَسْفَارًا "..."sırtına kitap yüklenmiş merkebin durumu gibidir." ³¹ âyeti gibi mesel olduğunu belirtmektedir.³² Burada 'Tabiinden Mücâhid tarafından dile getirilen görüş, Ehl-i Sünnet müfessirlerin çoğu tarafından yapılan ve âyetin zahir anlamından da anlaşılan yorumdan farklı olmuştur. Açık bir delil bulunmadan çoğu müfessir tarafından ifade edilen görüşün dışına çıkmıştır. Bu gibi muhalif görüşlere şaz denilmekte ve kabul görmemektedir.

Hiz. Âdem'in iki oğlunun hikâyesinin anlatıldığı âyet-i kerime şöyledir. وَأَتَىٰ عَلَيْهِمُ نَبَأُ ابْنَيْ آدَمَ بِالْحَقِّ إِذْ قَرَّبَا قُرْبَانًا فَتُقُبِّلَ مِنْ أَحَدِهِمَا وَلَمْ يُتَقَبَّلْ مِنَ الْآخَرِ "Onlara, Âdem'in iki oğlunun kıssasını doğru olarak anlat: İkisi birer kurban sunmuşlar, birininki kabul edilmiş, diğerininki edilmemişti. Kabul edilmeyen, "And olsun seni öldüreceğim" deyince, kardeşi: "Allah ancak sakınanların takdim etmesini kabul eder" demişti."³³ Müfessirlerin çoğu bu âyetteki iki şahsın Hiz. Âdem'in oğlu oldukları konusunda görüş belirtmektedir. Ekseri ulema tarafından ifade edilen bu görüş, Kur'ân'ın zahir anlamına da uymaktadır.³⁴ Nitekim Peygamber'in (sav) لَا تُقْتَلُ نَفْسٌ ظُلْمًا، إِلَّا 'Her kim bir nefsi zülüm ederek öldürürse, Hiz. Âdem'in ilk çocuğunun bunda payı vardır. Çünkü yeryüzünde ölümü ilk icat eden odur.'³⁵ dediği nakledilmektedir. Hadis-i şerif açıkça çocukların Hiz. Âdem'in sulbünden olduklarını beyan etmektedir. Hasan-ı Basrî (ö. 110/728) âyette bahsedilen iki çocuğun Benî İsrâil'den olduğunu, Hiz. Âdem'in sulbünden olmadığını ve ilk ölenin de Hiz. Âdem olduğunu belirtmektedir.³⁶ Taberî ise bu konuda âyet-i kerimede bahis konusu olan iki

te'vil (Beyrut: Daru'l-Kutûbi'l-Arabî, 1987), 1/147; Ebû Muhammed Abdurrahman b. Muhammed b. İdris er-Razî İbn Ebû Hâtim, *Tefsîrû'l-Kur'âni'l-'azîm müsneden 'ani'r-Resûl ve's-sahâbe ve't-tâbi'in*, ed. Muhammed Tayyib As'ed (Riyad: Mektebetu Nezâr Mustafa Elbâz, 1997), 1/132.

²⁹ Mahmûd Muhammed Yakûb, *Esbâbû'l-hatâi fi't-tefsîr*, 546.

³⁰ Mahmûd Muhammed Yakûb, *Esbâbû'l-hatâi fi't-tefsîr*, 546.

³¹ Cum'a, 62/5.

³² Ebü'l-Haccâc Mücâhid b. Cebr el-Mekkî el-Mahzûmî Mücâhid, *Tefsîr Mücâhid*, ed. Muhammed Abdusselâm Ebu'n-Niyl (Mısır: Daru'l-Fikri'l-İslâmî el-Hadîs, 1989), 1/205.

³³ Maide, 5/27.

³⁴ Ebü'l-Eşbâl Ahmed b. Muhammed Şâkir b. Ahmed b. Abdilkâdir Ahmed Şâkir, *'Umdetü't-tefsîr* (y.y.: et-Turâsî'l-İslâmî, 2007), 4/128.

³⁵ Muhammed b. İsmail Ebu Abdullah el-Ce'fî el-Buhârî, *Sahihu'l-buhârî*, thk. Muhammed Züheyr b. Nasır en-Nasır (b.y.: Dâru Tukû'n-Necât, 2001), "Kitap Ehâdîsi'l-Enbiya", Bab Halkı Âdem, No: 3335.

³⁶ Muhammed Aburrahîm, *Tefsîr Hasan el-Basrî* (Mısır: Daru'l-Haremeyn, 1992), 1/321.

çocuğun, Hz. Âdem'in sulbünden olduğunu ve bu konuda âlimlerin ittifak ettiğini ifade etmektedir.³⁷ Âyetin devamındaki *فَبَعَثَ اللَّهُ غُرَابًا يَبْحَثُ فِي الْأَرْضِ لِيُرِيَهُ كَيْفَ يُورِي سَوْءَةَ أَخِيهِ قَالَ يَا وَيْلَتَا أَعَجَزْتُ أَنْ أَكُونَ مِثْلَ هَذَا الْغُرَابِ فَأُوَارِي سَوْءَةَ أَخِي لِيُرِيَهُ كَيْفَ يُورِي سَوْءَةَ أَخِيهِ قَالَ يَا وَيْلَتَا أَعَجَزْتُ أَنْ أَكُونَ مِثْلَ هَذَا الْغُرَابِ فَأُوَارِي سَوْءَةَ أَخِي لِيُرِيَهُ كَيْفَ يُورِي سَوْءَةَ أَخِيهِ قَالَ يَا وَيْلَتَا أَعَجَزْتُ أَنْ أَكُونَ مِثْلَ هَذَا الْغُرَابِ فَأُوَارِي سَوْءَةَ أَخِي لِيُرِيَهُ كَيْفَ يُورِي سَوْءَةَ أَخِيهِ* "Allah, kardeşinin ölüsünü nasıl gömeceğini göstermek üzere, ona yeri eşeleyen bir karga gönderdi. "Bana yazıklar olsun! Kardeşimin ölüsünü örtmek için bu karga kadar olmaktan aciz kaldım" dedi de ettiğine yananlardan oldu."³⁸ ifadesinin tefsirinde Taberî 'Bu âyet-i kerime de âyette zikri geçen çocukların Hz. Âdem'in sulbünden olduğuna dair bir delil olduğunu belirtmektedir. Şayet iddia edildiği gibi Benî İsrâîl'den olsalar kardeşini öldüren onun nasıl defnedileceği konusunda belirsizlik yaşamazdı. Allah Teâlâ burada insanların ölen bir insan hakkında nasıl davranacağını öğretmektedir.³⁹ Bu âyetin tefsirinde de Ehl-i Sünnet uleması Hz. Âdem'in çocukları oldukları konusunda görüş belirtmektedir. Hasan-ı Basrî tarafından dile getirilen görüşün şâz olduğu anlaşılmaktadır.⁴⁰

Allah Teâlâ'nın görülmesi hakkında âyet-i kerimede *وَجُودٌ يَوْمَئِذٍ نَاضِرَةٌ إِلَىٰ رَبِّهَا نَاطِرَةٌ* "O gün bir takım yüzler Rablerine bakıp parlayacaktır."⁴¹ Ehl-i Sünnet âlimleri çoğunlukla bu âyet-i kerimenin tefsirinde müminlerin Allah Teâlâ'yı herhangi bir zorluk ve sınır olmaksızın göreceğini ifade etmektedirler.⁴² Mücâhid'den nakledilen rivayette ise 'Müminler burada Allah Teâlâ tarafından kendilerine verilen sevaba bakacaklar.' şeklinde geçmektedir.⁴³ Mücâhid tarafından nakledilen bu rivayetdeki anlamın Ehl-i Sünnet'e göre şâz olduğu ve kabul edilmediğini belirtmek gerekir. Ehl-i Sünnet'e göre bu içtihat Kur'an'ın zahir anlamına ve sahih hadislere muhalif düşmektedir. Mu'tezile gibi Allah'ın görülmeyeceğini savunanlar ise Mücâhid tarafından nakledilen bu rivayeti delil olarak sunmaktadırlar. Allah'ın ahirette görüleceğine delil saymamışlardır.⁴⁴ Zemahşerî (ö. 538/1144) bu âyetin tefsirinde müminlerin Allah'a bakmasının imkânsız olduğunu belirtmektedir.⁴⁵ Kummî (ö. 290/903) de burada Allah'ın nimet ve rahmetine bakacaklarını ifade etmektedir.⁴⁶

³⁷ et-Taberî, *Tefsir et-Taberî câmi'û'l-beyân 'an te'vil'l-Kur'ân*, 10/208-209.

³⁸ Maide, 5/31.

³⁹ et-Taberî, *Tefsir et-Taberî câmi'û'l-beyân 'an te'vil'l-Kur'ân*, 10/240.

⁴⁰ Mahmûd Muhammed Yakûb, *Esbâbü'l-hatâi fi't-tefsîr*, 511.

⁴¹ Kıyamet, 75/22-23.

⁴² Ebû Zeyd Abdurrahmân b. Muhammed b. Mahlûf Seâlibî, *el-Cevâhirü'l-hisan fi tefsiri'l-Kur'ân*, ed. Abdulfettâh Ebû Sünne (Beyrut: Daru İhyai't-Turasi'l-Arabî, 1997), 5/523.

⁴³ et-Taberî, *Tefsir et-Taberî câmi'û'l-beyân 'an te'vil'l-Kur'ân*, 24/72.

⁴⁴ Mahmûd Muhammed Yakûb, *Esbâbü'l-hatâi fi't-tefsîr*, 554.

⁴⁵ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf 'an hakâ'iki gavâmizi't-tenzîl ve 'uyûni'l-ekâvîl fi vücûhi't-te'vil*, 4/662.

⁴⁶ Ebû Hasan Ali b. İbrahim el-Kummî, *Tefsirü'l-Kummî* (Kûm: Müessesese İmam Mehdî, 1435), 3/323.

Kur'ân'ın tefsiri esnasında güzel, sağlam ve Arap kaide ve usulüne uygun olan görüşlerin tercih edilmesi gerekir. Şüpheli, zayıf, şâz ve az kullanılan görüşlerden uzak durulması gerekir.⁴⁷

Sonuç

Hz. Peygamber'den (sav) günümüze kadar Kur'ân tefsiri hakkında çalışmalar yapılmış ve bundan sonra da yapılmaya devam edecektir. Tefsir ve yorumların doğru bir şekilde yapılabilmesi için hem Arap dil kuralları hem de tefsir ilmiyle ilgili usûl ve kaidelerin göz önünde bulundurulması beklenir. Kur'ân tefsirinden gaye mümkün mertebe âyetlerin doğru manasına ve maksadına ulaşmaktır. Âyetlerin manasında cumhurdan ayrı görüş belirtenlerin görüşleri şâz kabul edilmiştir. Şâz yorumlar tefsir literatüründe yer almış olmakla birlikte taraftarı sınırlı kalmıştır. Şâz yorumların genellikle âyetin zâhir anlamından uzak olduğu müşahede edilmiştir. Bu tür yorumlarda müfessirin kendi tercihler, anlayış ve tasavvuru etkili olduğu gibi bazen de mensup olduğu mezhep ve kişisel ideolojisi etkili olmuştur. Her ne sebeple olursa olsun müfessirlerin çoğunluğu tarafından dile getirilen görüşün dışında farklı bir yorum yapmanın ihtiyatla karşılandığı, görüş ve anlayışının müfessirin kendisini bağladığı sonucu ortaya çıkmıştır.

⁴⁷ el-Harebî, *Kavâidü't-tercih 'inde'l-müfessirin*, 369.

Kaynakça

- Abdurrahmân b. Salih b. Süleymân, ed-Dehşî. *el-Akvâlu's-şâzzeti fi't-tefsîr*. Britanya: el-Mecelletu'l-Hikmeti, 2004.
- Aburrahîm, Muhammed. *Tefsîr Hasan el-Basrî*. Mısır: Daru'l-Haremeyn, 1992.
- Ahmed Şâkir, Ebü'l-Eşbâl Ahmed b. Muhammed Şâkir b. Ahmed b. Abdilkâdir. *'Umdetü't-tefsîr*. y.y.: et-Turâsî'l-İslamî, 2007.
- Altuntaş, Halil - Şahin, Muzaffer. *Kur'an-ı Kerim Meâli çev*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2011.
- Beyzâvî, Nasrüddîn Ebu Said Abdullah b. Ömer el-. *Envâriü't-tenzîl ve esrârü't-te'vil*. Beyrut: Daru İhyai't-Turasi'l-'Arabî, 1997.
- Buhârî, Muhammed b. İsmail Ebu Abdullah el-Ce'fi el-. *Sahihu'l-buhârî*. thk. Muhammed Züheyr b. Nasır en-Nasır. b.y.: Dâru Tukû'n-Necât, 2001.
- Cürcânî, Ali b. Muhammed Seyit Şerif el-. *Mu'cemû't-ta'rifât*. Kahire: Dâru'l-Fâdile, 2004.
- Demirci, Muhsin. *Kur'ân ve Yorum*. İstanbul: M.Ü.İ.V. Yay., 2014.
- Ebû Abdillâh, Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin er-Razî. *Mefatihü'l-gayb et-tefsîru'l-kebîr*. Beyrut: Daru İhyai't-Turasi'l-'Arabî, 1999.
- Ebû Davut, Süleyman b. el-'Aş'es b. İshak b. Beşir b. Şeddâd b. Amr el-Ezderî es'-Sicistanî. *Sünen Ebû Davut*. thk. Muhammed Muhyiddin Abdulhamit. Beyrut: el-Mektebetu'l-Asriyye, ts.
- Endelüsî, Muhammed b. Yusuf Ebû Hayyân el-. *el-Bahrü'l-Muhîd*. Beyrut: Daru Kutûbi'l-İlmiyye, 1993.
- Harebî, Hüseyin b. Ali b. Hüseyin el-. *Kavâidü't-tercih 'inde'l-müfessirîn*. Riyâd: Darû'l-Kâsım, 1. Baskı, 1996.
- Hasan, Tullab el-. *el-Menhecu't-tefsiriyye 'inde el-'Allâmeti'l-Heyderî*. İran: Dâru Furâkid, 2010.
- İbn Cüzey, Ebü'l-Kâsım Muhammed b. Ahmed b. Muhammed el-Kelbî. *et-Teshîl li-'ulûmi't-tenzîl*. Beyrut: Daru'l-Kutûbi'l-İlmiyye, 1995.
- İbn Ebû Hâtîm, Ebû Muhammed Abdurrahman b. Muhammed b. İdrîs er-Razî. *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-'azîm müsne'den 'ani'r-Resûl ve's-sahâbe ve't-tâbi'in*. ed. Muhammed Tayyib As'ed. Riyad: Mektebetu Neẓâr Mustafa Elbâz, 1997.
- İbn Hacer el-Askalânî, Ahmet b. Ali Ebu'l-Fadl el-Askalânî. *Fethu'l-bârî şerh sahîhi'l-buhârî*. Beyrut: Daru'l-Ma'rifet, 1959.

- İbnü'l-Vezîr, Ebû Abdillâh İzzüddîn Muhammed b. İbrahim b. Ali el-Yemânî. *Îsârü'l-hak 'ale'l-halk fî reddi'l-hilâfât 'ala mezâhibi'l-hak min usû li't-tevhid*. Beyrut: Daru Kutûbi'l-İlmiyye, 1983.
- İbrahim, Mustafa vd. *el-Mu'cemü'l-vasît*. b.y.: Daru'd-Da've, ts.
- Kummî, Ebû Hasan Ali b. İbrahim el-. *Tefsirü'l-Kummî*. Kûm: Müessesese İmam Mehdî, 1435.
- Kurtûbî, Ebû Abdullâh Muhammed b. Ahmet b. Ebî Bekr b. Refah el-Ensârî el-. *Tefsirü'l-Kurtûbî*. Kahire: Dârü'l-Kutûbi'l-Misriyye, 1964.
- Mahmûd Muhammed Yakûb, Tâhir. *Esbâbü'l-hatâi fi't-tefsîr*. S.Arabistan: Dâru İbnu'l-Cevzî, 2005.
- Mücâhid, Ebü'l-Haccâc Mücâhid b. Cebr el-Mekkî el-Mahzûmî. *Tefsîr Mücâhid*. ed. Muhammed Abdusselâm Ebu'n-Niyîl. Mısır: Daru'l-Fikri'l-İslâmî el-Hadîs, 1989.
- Münâvî, Zeynüddîn Muhammed Abdürraûf b. Tâcil'ârifîn el-. *el-Yevâkîf ve'd-dürer şerh Şerhi Nuhbeti'l-fiker*. ed. Ebû Abdillâh Rabi' b. Muhammed es-Su'ûdî. Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, ts.
- Nehhâs, Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed b. İsmail el-Murâdî. *Me'âni'l-Kur'ân*. S.Arabistan: et-Turâsî'l-İslâmî, 1988.
- Razî, Ebû Abdillâh Zeynuddin Muhammed b.Ebî Bekr b. Abdilkâdir er-. *Muhtâru's-sihâh*. Beyrut: el-Mektebetü'l-Asriyye, 1999.
- Seâlibî, Ebû Zeyd Abdurrahmân b. Muhammed b. Mahlûf. *el-Cevâhirü'l-hisan fî tefsiri'l-Kur'ân*. ed. Abdulfettâh Ebû Sünne. Beyrut: Daru İhyai't-Turasi'l-'Arabî, 1997.
- Taberî, Muhammed b. Cerir b. Yezid b. Kesir b. Galib el-Amalî Ebu Cafer et-. *Tefsir et-Taberî câmi'û'l-beyân 'an te'vil'l-Kur'ân*. ed. Muhammed Şakir Ahmet. b.y.: Muessesetu'r-Risale, 2000.
- Zeccâc, Ebû İshâk İbrâhim b. es-Serî b. Sehl ez-. *Me'âni'l-Kur'ân ve i'râbüh*. Beyrut: Alemu'l-Kutûb, 1988.
- Zemahşerî, Ebû'l-Kâsım Cârullah Mahmûd b. Ömer b. Ahmed ez-. *el-Keşşâf 'an hakâ'iki gavâmizi't-tenzîl ve 'uyûni'l-ekâvîl fî vücûhi't-te'vil*. Beyrut: Daru'l-Kutûbi'l-Arabî, 1987.
- Zerkeşî, Bedreddin Muhammed ez-. *el-Burhân fî 'ulûmi'l-Kur'ân*. thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim. Kahire: Dâru't-Turâs, 1984.